

‘Luister, lieve dwaas’

Twee Preekschetsen voor Kerstnacht en Kerstmorgen

Lukas 2.1-20

door ds. Kees van Ekris

[1] *inventio*: oriëntatie vooraf

‘Pas als je barst van zin om te gaan schrijven, moet je aan je preek beginnen’, zei Sam Wells in een mooie bijdrage over prediking (tijdens het Festival of Preaching in 2017, geciteerd in de eerdere bijdrage van ds. Jeroen Hagendijk). Ik herken dat wel. Als je te vroeg begint met schrijven, loopt het ergens spaak. Het wordt dan duwen en trekken met woorden, en al snel schakel je over op clichés. Nu is dat bij de Kerstpreken vaak niet zo eenvoudig. Ontwikkel maar eens een originele gedachte die je hele kerstpreek kan dragen.

Misschien moeten we daar ook wat nuchter in zijn. Het gaat niet om *originaliteit*. ‘Große Dinge werden durch die Wiederholung nicht langweilig. Nur das Belanglose braucht die Abwechslung und muß schnell durch anderes ersetzt werden. Das Große wird größer, indem wir es wiederholen, und wir selbst werden reicher dabei und werden still und werden frei’ (Navid Kermani). Grote dingen worden door de herhaling niet saai. Alleen nietszeggende dingen hebben afwisseling en marketing nodig. Voor het werkelijk grote geldt iets anders: door de verhalen daarover te herhalen, wordt het alleen maar groter en dieper, en wijzelf, die het opnieuw vertellen, stiller en verrijker. De Kerstpreek is een groots verhaal over Gods genade voor ieder mens. Een prediker hoeft geen homiletische fratsen uit te halen om dat grootse te vertellen. Het is net als met markante familieverhalen. Je kent ze al lang, en toch wordt je er steeds weer vrolijk over.

Deze bijdrage wil je helpen om een paar dragende gedachten te ontwikkelen. Misschien werken de denkvoorstellen bij jou niet, maar inspireert het wel tot een ander idee.

Allereerst ontwikkel ik enkele homiletisch-exegetische gedachten bij Lukas 2.1-20. Daarna benoem ik theologische hoofdpunten en werk ik die uit, zowel voor een Kerstnacht-preek, als voor de dienst op Kerstmorgen. In zekere zin zijn ze inwisselbaar. Je kunt zelf je selectie maken voor je eigen preekmomenten tijdens Kerst.

In de derde paragraaf, *existentiële verificatie*, wil ik me vooral focussen op het tijdeigene: Kerst Anno Domini 2020, tijdens corona, Kerst vieren aan het einde van een voor ons bizar jaar. Ik zal dan ook een paar provisorische gedachten ontwikkelen over wat de beperkte omstandigheden (klein aantal mensen, technische middelen) misschien van ons vragen qua voordracht, lengte en taalgebruik. Dat loopt uit in een voorstel voor twee preekschetsen en enkele liturgische gedachten.

Hopelijk helpt het je om geloof, zin en energie te ontwikkelen, om te gaan schrijven.

Het is een lang stuk geworden. Laat je er niet door afschrikken. *Pick and choose*. Zo werkt het bij mij altijd. Ik lees veel rond de Feestdagen, tot ik drie, vier gedachten heb die ik uitwerk. Hopelijk zitten een paar gedachten voor jouw preken ook in dit stuk.

De titel is *Luister lieve dwaas*. Dat is een zin uit de Kerstbrief van Miskotte, een zin die mij lief is. Tijdens de feestdagen overvalt mijzelf soms een vreemde stemming van verlangen en vreugde, maar ook soms ineens van ongeloof en vervreemding. Iemand moet mij tot *geloof praten*. Miskotte kent dat, en praat op die manier met de hoorder: *ach, lieve dwaas*. Ik denk dat die toon ook deze Kerstdagen nodig is. We zitten in een moeilijk jaar, en ik denk dat er veel mensen barstensvol ergernis en vermoeidheid zitten te luisteren. Tegelijkertijd met een bepaald soort verlangen. Met die *lieve dwazen* gaan we in de preek in gesprek.

[2] *homiletische exegese van Lukas 2.1-20*

Geboorteverhalen

‘En het geschiede in die dagen dat er een *dogma* uitging van Caesar Augustus, dat de hele *oecumene* ingeschreven moest worden. Deze *census* (*autographè*), de eerste, geschiedde toen Quirinius landvoogd was van Syrie’ (2.1-2). De setting is dus de wereldgeschiedenis. Het gaat in concreto over een verplicht decreet van een groot machthebber. Dat is herkenbaar in onze dagen: machthebbers die grip willen hebben op de mensen. Het gaat om een rijk die de hele bewoonde wereld omspant. De bezittingen van ieder mens kunnen worden geteld en geregistreerd, en de bevestiging van de machthebber zorgt al snel voor migratiestromen. In onze tijd kennen we dat verstikkende ook: Wat je kijkt, wat je denkt en wat je doet wordt vastgelegd. Toen: Iedereen moet opdraven en gehoorzamen. Het heeft iets beklemmends en dreigends.

In een voetnoot van die grote dwingende geschiedenis, gebeurt deze geboorte. In de marge dus, ergens achteraf. Ergens in een kartonnen hut, om zo te zeggen, krijgt een minderjarige moeder, opgejaagd door die census, een kind. ‘Arm kind’, denk je onwillekeurig.

Let wel: het gebeurt in Israël. In deze traditie zijn geboortegeschiedenissen als deze niet vreemd. Vreemde gasten spreken Abraham aan, zoeken onderdak bij hem en zeggen dat zijn oude geliefde met haar dorre schoot een kind zal krijgen, een kind dat beloofd was. In de verstikkende dictatuur van Egypte zijn er een Leviet en zijn vrouw die hun eerstgeborene krijgen. En dat kind zal geroepen worden en een bevrijder worden, ‘want God dacht aan Israël’. Op de dorsvloer van Manoah, midden in een tijd van guerilla en wanhoop, bezoekt een engel wanhopige ouders die weinig meer kunnen geloven, en die onvruchtbaar zijn. De engel belooft hen de geboorte van een kind.

Gods wegen zijn vreemd en verborgen, maar Israël heeft er feeling voor, voor dat vreemde en dat verborgene. En wij leren daarvan: zo verandert God de geschiedenis. Zo grijpt Hij in. Vanuit de marge, verborgen, van binnen uit. En omdat Hij trouw is. Misschien dat wij in onze eigen verstikkende omstandigheden zo leren denken: niet al te veel verwachten van politieke, economische en ideologische machthebbers en hun beleid. Niet zoveel verwachten van wereldse saviors. Ons oefenen in kijken naar de geschiedenis, vanuit deze bijbelse geboortegeschiedenissen: en dus letten op het kleine, het marginale, en op Gods trouw.

Incarnatie en anticipatie

De kerk heeft in deze specifieke geboorte nog meer gezien: God Zelf voegt zich in in de geschiedenis. Hij wordt geregistreerd. Hij wordt onderdeel van een vluchtelingenstroom. ‘What if God was one of us, just a stranger on the bus?’ Hij wordt detecteerbaar dus. Hoezeer verborgen en op de vlucht. Van binnenuit gaat God deze wereld veranderen: Hij komt zelf om

haar zonden te verzoenen en om haar te verlossen van het kwaad. Ook het kwaad van politieke machthebbers die mensen opjagen en migrantenstromen op gang brengen.

Dan komt de geboorte: 'En het geschiedde toen zij daar waren, dat de dagen vervuld waren dat zij baren moest, en zij baarde haar eerstgeboren zoon (haar *bechor*), en zij wikkelde Hem in doeken en legde Hem in een kribbe omdat in de herberg geen plaats was' (2.6-7).

De thema's die ontwikkeld zijn in de traditie van de kerk kunnen clichématig overkomen. Daar moet je dus mee uitkijken. Maar het kan ook zo zijn, dat die taal ons op dit moment bijzonder troost. En dat je dus eindelijk eens uitpakt met dit grootse. Er is het thema van Gods tederheid en van zijn humiliteit: 'Divinity may terrify man. Inexpressible majesty may crush him. That is why Christ took on our humanity, that he should not terrify us, but rather that with love and favor he should console and confirm. God comes close, and he invites you to come closer'. In paragraaf 5, de preekschets, zal ik dit verder uitwerken. God wil onze angst overwinnen, daarom komt Hij in de gestalte van een zuigeling, die in de armen genomen wil worden. Sinds Luther klinkt dat thema met Kerst. God bukt laag. Heel laag. De eenvoud en de deemoed is het waarlijk teken van God. En zo zouden wij kunnen worden met Kerst: eenvoudig en deemoedig.

Er is ook het thema van de anticipatie op de verzoening: Het 'wikkelen in doeken' anticipeert op het stervensuur van dit kind, dat jong zal sterven. Zijn gekruisigde lijf zal 'in doeken gewikkeld worden', neergelegd in het graf. Er zit een hele lijfelijke en intense kant aan dit alles. Ratzinger: 'Al vanaf het begin is Hij offergave. De voerbak is de plek waar de dieren hun eten aantreffen. Daar ligt Hij, het ware brood dat uit de hemel is neergedaald. Om gegeten te worden.'

Doksa omstraalt little lives

De kunst is om gelaagd te denken en te spreken. Er is het kleine, concrete. De jonge moeder, het baren, het lijfelijke, het armoedige. En er is het grootse. Die hier geboren wordt heeft in de traditie van de kerk grootse namen gekregen: Adonai, Rex Gentium, Wijsheid Gods, Dageraad.

Dat grootse van dit gebeuren wordt zichtbaar in de *doxa* die op het veld de herders omstraalt (2.9). Er gaat niet even een TL-buis aan in het veld, of een bouwlamp. Nee, de *doxa* is de heerlijkheid van de Allerhoogste, de energie van zijn liefde, *the power of creation itself* (Williams), de uitstraling van zijn goedheid, de zinderende concentratie van waarheid en gerechtigheid. Dat is een werkelijkheid die je slechts met de grootste cultische, liturgische en morele prudentie kunt benaderen. Dat is een realiteit waarvoor je ook op je hoede moet zijn. Het kan je verteren, jij bent maar mens!

Mega-angst grijpt daarom ook de herders aan. De botsing tussen Gods heiligheid en de beperktheid en zondigheid van ons mensen is in heel het Oude Testament een grondtrek, en gevaarlijk terrein (zoals in elke serieuze godsdienst). Maar hier breekt iets door van het bevrijdende: dat God zelf daar verandering in gaat brengen, dat Hij zelf de *terror* van zijn aanwezigheid doorbreekt met barmhartigheid, en dat Zijn licht 'zomaar mensen' omstraalt, zomaar *random* herders in een veld. Die *kabod/doxa* overkomt hen. In dit fragment zit in een miniatuur alles over de identiteit van Jezus en over zijn werk, over wat Hij komt doen: vrede voor verschoppelingen, verzoening voor zondaren, verlossing voor een geknechte wereld.

Het zou mooi zijn als we deze grote woorden voor *little lives* concreet te maken. Zie daarvoor paragraaf 4. Lukt het je om om het besef over te brengen, dat alles wat God is en wat God heeft (recht, heiligheid, vrede, verzoening, licht, puur leven), dat Hij komt om dat te *schenken* aan mensen, 'aan jou, lieve luisteraar, lieve dwaas'. C.W.Mönnich schreef dat er een *duizeling* in het leven van de christen komt. Hier komt God onder ons mensen, en Hij gaat aan het werk met onze zelfhaat, met onze hoogmoed, met onze zonde en met het kwaad in de wereld, met

kapotte verhoudingen en wanhopige eenlingen. Hier begint een nieuweid des levens! Hier wil de preek iets doxologisch gaan krijgen, en tegelijkertijd moet de taal toegankelijk blijven, teder. We moeten niet overdonderd worden, maar ingewijd.

Probeer te geloven, als je gaat preken: dit, waar Kerst over gaat, is operationeel in de kerk (zie de brieven van Paulus en Petrus en Johannes), in de gemeente, tijdens de preek. Van binnenuit wil God dit doen, vandaag, in ons en onder ons, dit begin van het nieuwe. Jij, als prediker, staat in dit krachtenveld. Daarom krijg je het woord.

Engelen evangeliseren

We zoeken dus naar taal die lijkt op wat de engel zegt: 'Vrees niet, ik evangeliseer jullie grote vreugde voor heel het volk. Voor jullie is geboren de Soter, *Christos Kurios*, in de stad van David' (2.10-11). Een Kerstpreek evangeliseert. Ruime woorden klinken: grote vreugde, heel het volk, voor jullie, de Verlosser, de Messias-Kurios. Ze worden gesproken door een engel. Mensen, stervelingen, komen normaal gesproken om in de buurt van de *doxa* van Adonai, maar engelen kunnen dat licht in zich opnemen en het weerkaatsen. Door die engel treedt het hoogste wezen van God naar buiten en komt het dichtbij mensen, maar hen ten goede. Het optreden van de Engel is hier 'functioneel': het is om de aandacht te richten op dat kind in de kribbe, die dat is: op de belichaming van Gods liefde en van Gods *benevolentia*, zijn welwillendheid (Calvijn).

Als gezegd: dit is doxologie. Er is 'glorie', er is goedheid en liefde, er is een glans die over het leven komt. Dat zijn allereerst werkelijkheden in God en van God. Goedheid bestaat. Genade bestaat. Het bestaat in God en het is onverwoestbaar in Hem. Er is een genade, een 'vrije gunst die eeuwig Hem bewoog'. En het breekt door in deze wereld. Met Kerst moet de kerk de theologie van Lukas en de theologie van Johannes verbinden. Het menselijk concrete van een jonge moeder, een voerbak en herders, en tegelijkertijd Johannes' blik in de eeuwigheid: God wordt mens. Als dat laatste niet klinkt in de Kerstpreek, sterft het Kerstfeest van binnenuit. En: Dit licht van God schijnt in Christus, in wiens Naam wij gedoopt zijn en wiens Geest in ons werkt, en die ons als gemeente tot aanzijn heeft geroepen. Let op hoezeer dit allemaal 'outgoing' is: het wil naar buiten, die goedheid van God. Via de engel naar mensen, via herders naar omstanders, via de prediking naar mensen van nu.

In paragraaf 4 zal ik een passage weergeven van F. de Graaff hoe je hierover ook schuchter kunt spreken.

Flamboyant

Alsof het niet uitbundig genoeg is, verschijnen meer Engelen, als in een *flash mob*, en ze prijzen God (*ainounton*). Zij doen, wat straks de herders van hen overnemen: God prijzen. Dat is gaaf. Het gaat dus in dit Kerstfeest allereerst om de dankbaarheid tot God. Hij is goed. Hij gaat goede dingen doen. Over Hem zeggen wij goede dingen. En onze wereld is zijn wereld. En de mensen waar wij mee leven zijn zijn mensen. Zie de prachtige trapsgewijze doxologie: *doxa* aan/in de allerhoogste God, op aarde vrede (*eirènè*), en *eudokia* in mensen (2.14).

Willem-Jan Otten merkte op dat dit grote ons toegezongen wordt. Het gebeurt in een lied. Hij noemde dit moment 'een zône van het bestaan waar absolute vrijheid heerst'. Het lied dat klinkt is een uitnodiging je te laten raken door deze liefde, en je te laten meenemen in deze werkelijkheid van glorie, vrede en *eudokia*. Het is een vrije uitnodiging in de vorm van een lied, neergelegd in ons leven. Daarom is een Kerstpreek niet dwingend, zonder kabaal en vol ruimte en ontspanning. 'Diese große Dinge werden durch die Wiederholung nie langweilig.'

De reactie van de herders is belangrijk. Ze worden door die uitnodiging in beweging gezet. Ze gaan dat woord (*to rëma touto*) bezien dat de *kurios* hen gezegd heeft. Ze zijn dus niet primair

geïmpressioneerd door het spektakel van licht, maar door de verkondiging die daardoorheen gebeurt, door de explicatie in woorden van het gebeuren. Ze begrijpen dit engelenlied als een woord van God aan hen gericht, en in hen aan 'allen'. Het is bijna een kleine theologie van de prediking: 'Er klinkt een woord door de Kerstpreek heen aan jou gericht, en in jou aan 'allen'.

Dan komt er *speed* (*elthan speusantes*) in het stuk. Zoals Maria zich haastte naar Elisabeth, (en zoals Zacheus zich uit de boom haastte), zo haasten de herders zich naar de plek. En dan de vertraging: en ze vonden Maria en Jozef en het kind. En als ze dan weer in beweging komen, dan spreken ze over het woord (*peri tou rêmatos*) dat over het kind gesproken was. Het heeft iets flamboyants allemaal: die haast, dat vinden, dat zingen, dat spreken tot de mensen die ze tegenkomen. Het lijkt in de verte op Pinksteren, als diezelfde expressieve, flamboyante houding in mensen trekt. Dat gebeurt als God handelt. Dan worden gewone mensen *flamboyant*.

Maria en het verband tussen de dingen

In al deze beweging is de flard over Maria intrigerend: 'ze bewaakt de woorden in haar hart'. Ratzinger schreef de intrigerende zin over 'wachtende woorden uit het Oude Testament die van een Eigenaar worden voorzien'. Dat is de profetie: 'wachtende woorden'. Er bestaat zoiets als 'brokstukken van kennis', die je nog niet 'bij elkaar krijgt', die je nog niet 'klein' krijgt, die je nog niet begrijpt, maar die op den duur 'van een eigenaar' kunnen worden voorzien. Het gaat in dit geval over dit Kind, en wat er allemaal over Hem gezegd wordt in deze beginhoofdstukken van Lukas, en dat gaandeweg een gezicht gaat krijgen. En het blijkt dat er in het Oude Testament allerlei wachtende woorden over Hem te lezen waren. Dit alles zal door de kruisiging en de opstanding heengaan, en bij Maria zelfs door Pinksteren heen. Er begint hier iets van een vermoeden in haar, dat een vervolg krijgt, en dat pas op den duur helder gaat worden.

Zo zou je ook missionair kunnen preken. 'Maria probeert een verband in de dingen te ontdekken'. Het christelijk geloof is niet een pakket van ideeën dat je in één keer begrijpt. Doe normaal, jij hebt maar een kleine geest. Het zijn eerder flarden van inzicht, aanrakingen door God, fascinaties die je omwoelen. Laat deze Kerstpreek zo'n aanraking zijn. Iets dringt aan om bij je naar binnen te mogen. En de vraag is of dat in je hart een zoektocht kan worden, naar het verband tussen deze woorden over God en Jezus Christus en ons bloedeigen leven. 'God geeft mensen een zoekend hart' zegt collega Andries Zoutendijk in een preek uit 2003 (zie bijlage). Ik ben ervan overtuigd dat er in allerlei hoorders allerlei 'wachtende woorden' liggen te sluimeren, die de Geest van God al lang in hen heeft neergelegd. Je staat dus niet in het niets te preken. Ergens resoneert iets in hoorders.

De preek moet daarom niet slechts iets geruststellends hebben, iets toedekkends, een afgerond verhaal dat in slaap sust, een aperatief voor de Glühwein straks. Vertel misschien gewoon eens een paar flarden uit deze geschiedenis, maar vertel ze zo dat de bonkende liefde van God erin voelbaar wordt. En tegelijkertijd: die flarden willen geen 'losse indrukken blijven', of simpelweg een geïsoleerde emotionele kick. Ze willen een zoektocht en een denkweg beginnen in ons. Je kunt hoorders daartoe uitdagen.

De lange reis

Bij Maria heb ik ook altijd het idee dat deze kennis haar ook *verwondt*. Er gaat nogal wat gebeuren met haar kind. Hoe moet je dat verdragen, verwerken? Je kunt in dit verband ook denken aan T.S.Eliots gedicht over de *Journey of the Magi*. Doordat de magiers dit kind, dit gebeuren gezien hebben, worden ze 'anders', vreemden zelfs, ze raken ook uit het lood. Er begint iets in hen te knagen, een andere wereld raakt hen aan. Bezien vanuit de mystieke traditie in de kerk: Er is kennis van God die als een *verwonding* werkt, waardoor je je niet meer kunt geven aan het lawaai van de wereld (Rowan Williams schreef daarover in 'The Wound of Knowledge'). Je wordt gestempeld door een kennis die begint te knagen aan hoe je leeft. Gaan

geloven is een intrigerende, ontregelende lange reis. 'Such a long journey'. Lees ook de column van Welmoed Vlieger eens (zie onder), over dat eigensoortige van Kerst, zo anders dan de aandachttrekkende hypes waarin wij dag-in, dag-uit worden meegsleurd. Ter inspiratie Eliot (eventueel kun je zelf Eliot het gedicht zelf horen voordragen, met die sonore, monotone stem: [T. S. Eliot reads "Journey of the Magi" - YouTube](#)). De vertaling is van Paul Claes (T.S.Eliot, Gedichten 1917-1930. (London: Koppertnik 2019).

'Een barre tocht was ons deel,
de slechtste tijd van het jaar
voor een reis en nog wel zo'n lange reis
op diepe wegen bij guur weer
in het hartje van de winter.'

En de kamelen met vereelde, zere voeten bleven
nukkig liggen in de smeltende sneeuw.
Bijwijlen dachten we met heimwee terug
aan de zomerpaleizen op de hellingen, de terrassen
en de zijdezachte meisjes die sorbets brachten.
Maar de kameeldrijvers vloekten en morden,
liepen weg en eisten hun drank en vrouwen
en de nachtvuren gingen uit en er was geen schuilplek
en de steden waren vijandig en de stadjes ongestuurd
en de dorpen smerig en het logies duur:
een zware tijd was ons deel.

Tenslotte reden we liever de hele nacht door
en sliepen met tussenpozen
met in onze oren de stemmen die zonden
dat dit alles dwaasheid was.

Op een ochtend belandden we onder de sneeuwgrens
in een luwe vallei, waar het vochtig naar planten geurde
een beek stroomde en een waterrad in het duister sloeg
en drie bomen opdoemende tegen de lage lucht.
En een oud wit paard draafde weg in de weide.
Toen kwamen we bij een herberg met wingerdloof boven de latei,
zes handen dobbelden om zilverlingen bij een open deur,
en voeten traptten tegen de lege wijnzakken.
Maar we kregen niets te horen en trokken daarom door.
en bereikten 's avonds, geen ogenblik te vroeg,
de gezochte plek; het was (om zo te zeggen) een voldoening.

Dat alles is lang geleden, ik zie het voor me,
en ik zou het opnieuw doen, maar noteer,
dit noteer
dit: leidde die weg ons naar
Geboorte of Dood? Een Geboorte was er zeker,
dat was een feit zonder meer. Ik had al eerder geboorte en dood gezien,
maar dacht toen dat die verschilden; deze Geboorte was
voor ons een harde, bittere strijd, als de Dood, onze dood.
We keerden terug, elk naar zijn woonplaats, dit Koninkrijk,
maar voelden ons niet meer thuis in het oude bestel
bij een vreemdsoortig volk dat vasthield aan zijn goden.
Ik zou blij zijn met een nieuwe dood.

[3] theologie met het oog op de verkondiging

Geboorteverhalen, geboortemetaforen

Het genre van deze pericoop is een geboorteverhaal. Zoals aangegeven is dat een geliefd genre in de traditie van Israël. Genesis is theologisch gezien het ‘boek van de verwekkingen’, en de eerstgeborene (*bechor*) is in de genealogie een keerpunt, en een voortgangspunt. Theologisch is de eerstgeborene steeds een belichaming van de voortgang van de beloften van God. Het gaat door. Gods zegen en Gods beloften worden steeds weer werkelijk in de eerstgeborene. Dat is geen ‘klein geluk’, dat heeft een betekenis voor heel het volk. Het hoort bij onze naoorlogse Nederlandse theologische traditie om de *sensus israeliticus* van een tekst te benoemen en te verwerken. Lukas 2 is allereerst een geschiedenis in de geloofstraditie van Israel. Net als Pasen en Pinksteren. In die zin zijn wij, Hollandse *goyim*, indirect aanwezig in de tekst. Wij komen in beeld omdat God trouw is aan zijn beloften aan Israël, en omdat in de volheid van de tijd God Israel ‘kennis van de zaligheid heeft gegeven in de vergeving van hun zonden, door de innige gevoelens van barmhartigheid van onze God’ (Lk. 1.77). De goedheid van deze God stroomt over naar de volkeren toe. Willibrord dook op aan het Janskerkhof. Je moeder sprak erover. Het gaat door.

Doormediterend is de thematiek van de geboorte misschien een vruchtbaar thema om uit te werken. Er zitten zoveel moederlijke metaforen in deze Bijbelpassages: van de ‘baarmoederbarmhartigheid’ van God (Lk. 1.78)m, naar de zwangerschappen van Elisabeth en Maria, naar de ‘geboorte van Christus in de gemeente’ (Paulus), naar de moederlijke zorg om de gemeente in de prediking (opnieuw Paulus, Galaten 4.19). Laten we dat verkennen.

Het valt mij bijvoorbeeld op dat in Johannes de fysieke geboorteverhalen van Jezus afwezig zijn, maar dat al snel in hoofdstuk 3 het over een andere ‘geboorte’ gaat. ‘Voorwaar ik zeg u, niemand kan het Koninkrijk Gods zien, tenzij hij opnieuw geboren wordt’ (Jh. 3.3). Let op dat ‘zien’. En even later is het: ‘Als iemand niet geboren wordt uit water en Geest, is hij niet bij machte het Koninkrijk van God binnen te komen’ (Jh. 3.5). Natalie Carnes zegt: ‘Jesus redirects Nicodemus to a different womb, implying a different parent, and arriving, finally, at a second subtle meditation on parenthood, in which God lovingly sends God’s only begotten Son to give life to the world’. ‘God heeft de zoon, de *eniggeborene*’ gegeven’ (Jh. 3.16). Door dit Christusgebeuren kun je de macht ontvangen om zelf kind van God te worden. Dat is allemaal taal van conceptie, baarmoeder, geboren worden, kind worden. Het is ook taal van een kracht die in ons werkzaam wordt, een nieuwheid des levens. Daar wil Kerst al op hinten.

We moeten dit geboorteverhaal van Lukas 2 dus niet *petite-rig* maken, als een contemporain kraamverhaal. Dit gaat over een grootse geboorte. Gods Zoon wordt geboren. En in het contact met Hem, gebeurt iets aan mensen. Iets wil in die mensen geboren worden. Ook een mens moet in zijn leven ‘nog een keer geboren worden’, van ‘boven-af geboren worden’. Anders gezegd: Het gaat in gaan-geloven om een andere baarmoeder waar je uit voortkomt, een andere kom-af die je krijgt. Je fysieke, sociale, seksuele en ethische identiteit is één ding. Daar kun je trots op zijn, of dat kan je geweldig in de weg zitten. Soms wordt je eraan vastgenageld door anderen, soms nestel je jezelf erin. Je kunt je benadeeld of zelfs gedoemd voelen door je kom-af: omdat je vanaf het begin van je leven gekleineerd bent of niet bemind, of vanwege de zonden van je ouders. Of je kunt jezelf geweldig vinden vanwege je komaf. Maar zodra Christus in je leven komt, komt er een andere kom-af binnenbreken, een andere atmosfeer van waaruit je geboren wordt, een andere manier van leven. De kerk heeft dat goed begrepen. Veel doopvonten hebben de vorm van een grote, diepe *womb*, een baarmoeder. Daarin ga je in ten onder, en daar word je uitgetrokken ten leven.

Misschien nog een wat onverwachte link: Paulus in Galaten 4.19. In zijn dispuut met de Galaten spreekt Paulus op een precair moment in moederlijke beelden, in beelden van een geboorte. 'Mijn kinderen, voor wie ik opnieuw barensweeën doorsta, totdat Christus in u gestalte heeft gekregen'. Paulus beleeft het 'coming to faith' van de Galaten als een geboorteprocess. Hij voelt zich als een moeder die pijn lijdt in het geboorteprocess van een kind. Het opvallende is hier het 'opnieuw'. Deze Galaten waren al christen, zij waren al 'opnieuw geboren', maar door de nep-predikers die een verdraaid Evangelie verkondigden, komt die identiteit in Christus op het spel te staan. En nu, in deze brief, vecht Paulus opnieuw om hen, zodat toch (opnieuw, alsnog) 'Christus in hen gestalte krijgt'.

Verlossing en 'ik kan in de kern niet meer geraakt worden'

Misschien is dat een frisse insteek voor de Kerstpreken? Het gaat om een geboortegeschiedenis die alles te maken heeft met onszelf. In Christus komt God in onze concrete geschiedenis. God wil onze Vader worden, en wij zijn kinderen. Hij wil dat deze Christus 'in ons geboren wordt', 'in ons gestalte krijgt' zoals Paulus schrijft. Dat blijkt een gevecht te zijn. Want je kunt je identiteit ook funderen in jezelf, in je eigen kom-af, in je diploma's of je bezit, of in je sores, of in je weerstand. Je kunt je verschansen tegen Hem. Juist hier komen we op de thematiek van de verlossing. Esther Maria Magnis, die zo verscheurd is geweest door angst en verlies, (door doodservaringen van haar vader en broer), spreekt over Gods verlossing in haar leven: 'Ik kan in de kern niet meer geraakt worden'. Misschien dat de Kerstpreek daarop koerst: geen weeïge taal en liedjes, maar spreken over een geboorte midden in ons leven die uittilt uit alles wat ons nu benauwt.

Je zou deze theologie eventueel kunnen koppelen aan de verandering die in de herders gebeurt. Zij worden *geëvangeliiseerd*, met een ruim woord over Gods goedheid en trouw, en dat brengt hen bij Jezus. In hun leven wordt een licht geboren, een nieuwe werkelijkheid krijgt toegang in hen, Gods genade breekt door, en brengt hen in beweging. Ze gaan daarom allereerst God dankbaar zijn, en het lied van de engelen zingt in hen door. Dat is, denk ik, dezelfde werkelijkheid als waar Paulus in andere, en rijpere beelden over spreekt: Christus die gestalte krijgt in u. Van Paulus kunnen we leren dat de gemeente daar ook op aangesproken kan worden: verkwansel die identiteit niet!

Esther Maria Magnis (Interview ND 29 november 2020), over verlossing als een fascinerende mix van zekerheid en steeds weer wankelen:

'Hij draagt ons op adelaarsvleugels, zeggen we met een bijbels beeld. Dat klinkt beschermend, maar die adelaar vliegt wel hoog. Als je naar beneden kijkt, is dat misschien eng. Je kunt ook weer vallen. Daar kan ik bang voor zijn, ja. Ik ben in mijn angsten wel veranderd. Ik probeer er minder oplossingen voor te vinden. Ik kan in de kern niet meer geraakt worden. God helpt, al weet ik niet hoe. Vorige week had ik het daarover met mijn dochter van zes. Ze had voor het slapen gaan gebeden dat ze geen nare dromen zou krijgen, en toch had ze een nare droom gehad. Daarom kwam ze in de nacht naar ons toe. Weet je nog wel, zei ik, dat ik je verteld had hoe ik voor opa en voor mijn broer heb gebeden, en dat die toch niet beter werden.

Voor mij is er een dimensie van leed waarin het om méér gaat dan het fysieke lijden: om het behoud van je ziel. Ik bedoel dat niet als goedkope troost. Toen mijn vader stierf, raakte ik mezelf helemaal kwijt. Ik was er ook niet meer voor mijn gevoel. De wereld kan zo onmenselijk zijn, het geweld zo vernietigend, het verdriet zo diep, dat het je raakt tot in het diepste van je ziel. En daarin redt God. Je hoeft niet in het duister of in waanzin te

vallen. Er is een levende kern die niet wordt geraakt. Doodsangst wordt van je afgenomen – dat is een zeldzaam bevrijdende ervaring.

En tegelijk, heb ik tegen mijn dochter gezegd, blijf ik altijd geloven en hopen dat God op die andere, concrete manier redding geeft. Ze had een doosje meegekregen van school, omdat er geld werd ingezameld, ik meen voor hulp aan Libanon. Zo kun je als mensen elkaar nabij zijn, liefde betonen en voor elkaar bidden. Het is niet zo belangrijk dat wij alles krijgen wat we graag willen. Het gaat erom dat we leven, voor eeuwig, bij God. En dat begint met samenleven op aarde in vrede met elkaar. Daarom moeten wij vredestiters worden en genezing brengen.'

Ben jij verlost? Verlossing en transformatiemotieven

Laten we dat aspect van verlossing concreter maken, praktischer. In het interview met ds. Pieter Versloot vroeg ik: 'Ben jij verlost?' 'Hoe antwoord je eigenlijk als die vraag aan je gesteld wordt?' Hij vertelde toen een intrigerende herinnering aan zijn tijd in Kazachstan. Het was daar de gewoonte dat je als predikant een soort biechtvader kreeg. En dus was er elke zondagavond een gesprek met een senior-predikant, een maaltijd, vertrouwelijkheid, maar daarin ook een moment van innerlijke expressiviteit: 'Wat zit er allemaal in je, dat je dwars zit, dat je wilt uitzeggen?' Hij vertelde (in mijn woorden): 'Er kwamen zoveel dingen in mij los, dingen die eruit moesten, en die ik eruit wilde hebben'. 'Ben ik verlost? Dat klinkt zo bombastisch. Maar als je me vraagt of ik onderdeel ben geworden van een bevrijdende beweging van God-uit, een werkelijkheid die ook mij heeft aangeraakt en die ook mij transformeert? Ja!'

Prof. Beatrice de Graaf vertelde over haar onderzoek naar verlossingsmotieven bij Moslim-extremisten. Ze noemt dat 'radicale verlossing'. Er gebeurt in moslim-jongens een verlangen naar verlossing dat radicaliseert, zo beschrijft ze. Ze vertelde in het interview het verhaal van een stel jonge gasten in Delft die crimineel waren, en tijdens een kraak op een supermarkt kwam één van hen om. Hij viel van een trapje en brak zijn nek. Zomaar dood. Dat deed iets aan die gasten. Waar zijn wij eigenlijk mee bezig? Hoe leven wij eigenlijk? Hoeveel slechts/duisters is operationeel in ons leven? En dan hoef je maar een paar mensen tegen te komen die je 'radicale verlossing' beloven, een subiete transformatie van een zondig leven naar een 'verlost' leven. Het kwade/zondige dat gecompenseerd is door een radicale (gruwelijke) daad van toewijding. Daaronder speelt dus dat verlangen naar transformatie, reiniging, verlossing van het boze.

Stel vragen

Eigenlijk zouden we deze motieven juist tijdens de Kerstpreek aan de orde moeten stellen. Simpelweg de open vraag: 'Waar zou jij van verlost willen worden?' Misschien moet je die vraag stellen, en dan vooral niet te snel invullen en beantwoorden. Niet dichtpraten met kerkelijk jargon. *Praat het sluimerende eens tot leven.* Vraag hoorders eens om in te keren tot hun werkelijke bestaan, en in zichzelf te detecteren van welke dingen zij verlangen verlost te worden? Doodsangst? Altijd dat schuldgevoel vanwege je scheiding? Zelfhaat? Onverschilligheid? Je welvaart die je lui heeft gemaakt? Een bepaalde leugen waarin je leeft, maar die je steeds wegdrukt? Bepaalde dingen in je karakter? Van jezelf misschien? Van je ongelooft?

Misschien nog een stap dieper, zoals die vraag bij die moslimjongeren: Hoe leef jij eigenlijk? Laat dit verhaal van Gods menswording je eigenlijk koud? Wat zegt dat over je? Had dat wat jou betreft allemaal niet hoeven? Stuiten we in deze vragen ineens ook op een soort matheid in de gemeente? Omdat er soms amper meer vragen zijn? Of trek het breder: Hoe kan deze geschiedenis van ons mensen verlost worden? Ken je de roep uit de Bijbel om Gods ingrijpen, om de arme, om de gekleineerde, om het vluchtelingenkind in de kou? Dringt die roep nog door

in jou bubbel? Met Kerst wil die schreeuw geboren worden: 'Verlos ons van de tirannie van de goden deze eeuw! En: Verlos uw volk Israel! Heb jij deel aan die roep?

De Kerstpreek kan een moment zijn waarin we zowel op persoonlijk niveau spreken over het wonderlijke dat in ons wil gebeuren, geboren wil worden, dat 'wij niet in waanzin of angst hoeven te vallen, dat er een kern in jou geboren kan worden die onaantastbaar is en eeuwig' (Esther Maria Magnis), en tegelijkertijd de sensitiviteit voor de wereld waarin wij leven, die roept om verlossing, en ook om het 'openbaar worden van de kinderen Gods'. Kun jij dat aan: zo mens zijn, dat je weet hebt van verlossing en dat je tegelijkertijd midden in onverloste werkelijkheden kind van God bent, strijder en bidder, solidair mens? Verlossing kan zowel een 'bevindelijke waarheid' zijn, een zeldzaam bevrijdende ervaring, als dat het een transformatiemotief kan worden: dringt die vrede zo in mij door dat mijn naasten (mijn vrienden op school, mijn moeder, mijn burens) iets van de kracht van die vrede opdoen?

God en de bewondering

Misschien nog één ding daarover. Ik vermoed dat deze thematieken samen kunnen komen in het theologische thema van de *bewondering*. Lukas 2 is een tekst vol bewondering. De engel zingt bewonderend over God, en de herders nemen die bewondering dat over. Er is iets bewonderenswaardig gaande, en dat roept dus de bewondering op van God. Dat zou een schitterende toonhoogte zijn van het Kerstfeest 'de bewondering van God'.

In Lukas 2 klinkt er een kreet door de nacht: 'De Verlosser is geboren' (2.11). Het is opvallend hoe *souverein* deze tekst spreekt over God. God handelt, God wordt geprezen. Mensen worden verrast, gaan op weg, vinden, aanbidden. Die *souvereine* gang zal in de hele Christusgeschiedenis zo blijven. God heeft hier de regie. John Barton benadrukt dat de profeten Israel radicaal *souverein* hebben leren denken over God. Hij is de enige 'effective power' die er is. Andere goden zijn niets en doen er eigenlijk niet toe. Die profetenteksten werken door in het hele Evangelie: in Christus gebeurt 'wat geschreven staat', 'wat móét gebeuren', er zit een goddelijke gang in de gebeurtenissen. Dat heeft een bevrijdende kant. Evelyn Underhill schreef dat 'the only interesting thing about religion is God'. Als je een beetje kerkganger bent weet je dat. Wij, als kerk (gemeente, christenheid), wij zijn niet zo interessant. Wij zijn eerder tenenkrommend. Maar God, die is 'interesting'. Of, nog één keer Esther Maria Magnis: 'Als christenen lopen wij soms het gevaar dat God voor ons net zo beperkt is, en net zo saai, als de voorstelling die wij van Hem hebben gemaakt'. God is niet zo saai als wij, of als onze denkbeelden over Hem.

Of heeft het ook iets van de ergernis (zoals Van Ruler benadrukte): dat het je ook kan ergeren dat je dus verlost moet worden, dat je dat zelf niet kunt, en dat God je dat schenken wil. Maar wil ik dat wel? Houd ik niet liever vast aan mijn oude goden? zoals Eliot dichtte. Wil ik wel 'dood'?

Niettemin: In Lukas 2 klinkt iets van ongekende verrassing en bewondering. Het eigene is dat dit niet gaat om 'op je tenen gaan staan', om jezelf of je eigen verdriet overschreeuwen. Het is eerder andersom: je wordt midden in je werkelijke leven vastgepakt en bemind. De liefde tast naar ons. Noordmans zegt: 'Wat hebben wij aan goddelijke dingen als ze niet tot ons komen? Wat hebben wij eraan als ze niet ook waar worden in ons eigen leven? Wat hebben we aan profetieën als ze niet vervuld worden? Ideeën, woorden, wetten, ze kunnen prachtig zijn, maar wat baat het mij als ik toch niet zo hoog kan klimmen?' In het christelijk spreken over verlossing *overkomt* ons iets. God maakt 'Karriere nach unten', schreef een Duitse theoloog (Gisbert Greshake). God bukt, en pakt ons vast met twee handen, als een moeder haar kind uit de wieg. Dat is het goddelijk gebeuren dat vormkrijgt in de geboortegeschiedenis van dit kind.

Juist de bewondering is een belangrijke factor in de geestelijke groei van mensen. Het is ook een belangrijke reden tot gebed en navolging. Het valt mij op dat in het leven van bevlogen gelovige mensen, (als Dorothy Day of als Christian Wiman, maar ook in de gemeente en om mij heen)), de liefde en de vreugde de eigenlijke motor zijn van hun geloof. Hetzij van hun onvermoeibaar zich inzetten voor werklozen, wanhopigen en armen (Dorothy Day). Hetzij voor het vormgeven van die bewondering in poëzie en taal (Christian Wiman). Geestelijke groei heeft zeker te maken met discipline, met een gemeenschap waarin je leeft, met oefeningen ook, maar een heel belangrijke stuwende kracht ervan is de bewondering. Hoe zou je groeien in kennis en toewijding, wanneer de liefde daar niet achter zit?

Dorothy Day: 'Ik bid omdat ik gelukkig ben, niet omdat ik ongelukkig ben. Ik heb me niet tot God gekeerd omdat ik ongelukkig, verdrietig of wanhopig was, of voor troost, of om iets af te smeken. Ik bid omdat ik gelukkig ben'. Je zou het bijna vertalen naar die herders: die zingen, omdat ze gelukkig zijn, blij met God.

Christian Wiman: 'Ik kan niet voor andere mensen spreken. Ik weet alleen dat ik geen idee had van wat liefde was tot ik een liefde vond die zich opende en opende en opende. En tot ik erkende dat waarvoor die liefde zich opende, en waarin zij opbloede, God was'. Dat is een prachtige dynamiek: het gerelateerd zijn van de menselijke liefde, en de liefde van God en de liefde tot God. En dat de liefde tot God de menselijke liefde opnieuw verdiepen kan. Zo heeft het verlossende van deze liefde een transformatieve werking hebben.

[4] *existentiële verificatie*

11

Okee, dat zijn dus allemaal grote thema's. Ze kunnen inspirerend zijn en verrassend. Ze kunnen ook een beetje *manisch* overkomen. Te eenzijdig positief? We leven nota bene in een soort crisis. Het eigene van de Kerstpreken is een hele eigenaardige spanning, die dit jaar bij uitstek voelbaar zal zijn. Zodra je deze hoge tonen benoemt en uitspreekt, gebeurt er juist ook in de kerstdiensten iets anders. Ineens kan verdriet je overvallen, of mismoedigheid. Juist in deze dagen zijn we vatbaar voor het contrast. Je broer is opgenomen vanwege een diepe depressie. Je zaak is failliet. Je dochter is niet meer geïnteresseerd in het geloof. De tijd is schraal. Jij bent niet geworden wie je hoopte. Het grote van Lukas 2 loopt het risico dat het allemaal over het echte leven heentettert.

Ik denk dat het geen oplossing is om inhoudelijk iets van het grote af te doen. Misschien dat het juist tot de kunde van de prediker behoort, om het ene te blijven zeggen, en het andere niet te ontkennen. Dat 'andere': dat voor ons gevoel vaak de wereld gesloten is en onverlost, dat we niet tot die hoogte komen, dat er een soort wanhopig effect kan gebeuren in ons innerlijk, wanneer we die grote realiteiten horen benoemen.

Elk jaar lees ik in deze tijd 't *Liep tegen het nieuwe jaar*, van Miskotte. *Een Kerstbrief*. Miskotte verstaat de kunst om al die donkere realiteiten in het echte leven niet weg te praten, niet te ontkennen, niet te fotoshoppen. Als je dat wel doet, is dat een vorm van verraad naar de lijdende mens, vind ik. Misschien is juist dat de mens voor wie je moet preken? Miskotte benoemt het, erkent het en laat zo zien dat hij het zelf ook herkent. Maar ergens in de brief zitten ook woorden als 'lieve dwaas'. 'Natuurlijk begrijp ik je, dat dit te groot kan klinken, te ver, te mooi, als een sprookje, en dat je al je logica en al je wereldwijsheid in het geweer brengt tegen dit Evangelie. Vertel mij wat. Maar, *lieve dwaas*, je kunt het ook tot je laten gezeggen midden in je verdriet en midden in je eenzame gedachten'.

Ik denk dat ook predikers nu tot die toon kunnen komen. Probeer juist in deze dagen voor de geest te halen welke concrete mensen naar je woorden luisteren. Welke wanhoop ken jij in jouw gemeente, welk sterven heeft de gemeente pijn gedaan, welke incidenten hebben je aan het denken gezet, welke conflicten, welke verwijderingen? Kun je daar iets van benoemen, en juist vanuit die werkelijkheid spreken over de goedheid van God die ons komt opzoeken en die ons troosten wil? Kun je deze laten merken dat je die dubbelheid kent en laat staan?

Ik herinner nog aan de termen van Marquardt: 'Lebensverbindlichkeit und Denken'. Het theologisch denken in de Bijbel, (zo je in die abstracte termen kunt spreken), is gericht op het concrete leven: op het lijfelijke, op het samenleven, op de troostbehoevende mens, op de eenzame. Ook de Kerstpreek wil vanuit de hoge taal van licht, *kabod*, vrede en verlossing, 'toepraten' naar het concrete leven. Misschien dat daarom het interview met Esther Maria Magnis me raakt: Een jonge vrouw getekend door de dood, door een diepe verwijdering tot God in haar leven, tot een duisternis die nooit afwezig is, en tegelijkertijd een mens die door God opgezocht is, en bij wie God ook iets concreets heeft gedaan. Hopelijk lukt het je die toon te vinden, en misschien ook een paar concrete voorbeelden daarover.

Vertel verhalen: 'Ze sloeg geen slag mis'

Misschien moeten we daar ook verhalen bij vertellen. Een goede kerstpreek heeft iets van een kerstvertelling, van hoe dit Evangelie concreet wordt in levens van mensen die wij kennen, of die we ons kunnen voorstellen.

Mij raakte afgelopen week een verhaal van een grootvader. Op een retraite op de Wittenberg vertelde hij over zijn kleindochter. ZMLK-meisje: zeer moeilijk lerend kind. Pijnlijk, zo'n etiket. Er was een musical op een school, en iedereen ging oefenen en kreeg een rol. Maar zij mocht niet meedoen. Dat zou zij niet begrijpen, en ze zou de opvoering alleen maar verstoren. Je zag even de pijn in een grootvader, toen hij het vertelde. Laat staan de pijn in het meisje. Toen kwam de avond van de uitvoering. Iemand zei tot het meisje: 'Okee, vooruit dan, je mag toch meedoen met het slotlied'. Ze kreeg een tamboerijn in haar hand, ze huppelde het toneel op en speelde mee. 'Ze sloeg geen slag verkeerd' zei de grootvader met een ontwapenende glimlach. 'Ze sloeg geen slag verkeerd' Misschien dat de Kerstpreek zoiets wil bewerkstelligen: dat je uitgenodigd wordt om met al je beperkingen mee te doen in dit koor dat staat te zingen? Misschien zulk soort voorbeelden?

Dialogisch preken old school

Ik vond daarnaast een voorbeeld van zo'n dialogische toon, waarin de prediker naast mensen komt te staan, en met ze in gesprek gaat, juist over deze dingen, bij F. de Graaff. Ik geef het weer in mijn eigen woorden (je kunt de preek eventueel beluisteren).

'Het is niet iets wat je moet veroveren met je denken en voelen, het is *gegeven*. Alles wat liefde is, wat welluidend is, wat verheven is, dat spreekt van die genade, dat kan ieder vinden. Het is een leugen als iemand zegt dat er niets van te vinden is in jouw leven! Ik weet dat je ogen soms niet meer kunnen zien vanwege verdriet. Maar er is reden om je tranen te drogen, want de vrede, Gods eigen Zoon, Gods heerlijkheid is zo naar de aarde gekomen als vrede dat wij ellendige verworpen mensen het kunnen verdragen, dat we niet de heerlijkheid Gods ontmoeten waarmee we omkomen. Maar God heeft zich overgebogen naar ons en komt als vrede en wil een machtige harmonie scheppen. Maar je moet het je laten toevallen, je ernaar omwenden, geloven, vertrouwen. En als je het niet kunt, als je onmachtig bent, als je kluisters zo groot zijn, mis het dan. En als je dat gemis niet door een surrogaat laat vervangen, dan komt vroeg of laat die vrede

over je. Dacht je dat de hemelse machten jou in de steek lieten, als je niet meer kunt, alsje zo verdrietig bent, als je zo zondig bent, alsje zo gebonden bent? Als we dan maar verlangen. Dan is ons verlangen genoeg en dan komt deze vrede die de Zoon Gods zelf is, in de stal van Bethlehem in de bedekking van de doeken, en wij mogen met Mozes opbloeien, van liefde en harmonie. Dat komt niet uit onszelf, wij hebben slechts brokstukken en resten, maar die kracht Gods, die vrede, die harmonie, staat in de wereld en is te vinden. Het gaat over de aarde, het is breed, het gaat over de dieren en de planten, de kosmos, alles moet hersteld worden, het is er middenin gezet, de kwade machten kunnen het niet meer overwinnen, de duisternis heeft het licht niet kunnen verzwelgen’.

Maar er zit ook *woede* in het kerstfeest

Er is ook nog een andere kant aan de Kerstpreek. Een ander risico zo je wilt. Het is het risico dat het feest te individualistisch wordt, te gegijzeld door het culturele dictaat van troost, fijne gedachten, gezelligheid en lekker eten.

Je zou de Advents- en Kerstgedeelten van Willem Barnard eens moeten lezen uit *Stille Omgang*.

Als het nacht is, bijvoorbeeld, legt Barnard uit dat dat niet de mysterieuze *winternacht* is, maar dat het ‘nacht was rondom Bethlehem’. ‘Het is dus afgodentijd. Het is noodtoestand. Het is de wereldnacht waarover het gaat. Als Lukas zegt dat het nacht was, dwingt hij mensen meteen te denken aan de tomeloze chaos die nog steeds in de mensenwereld voortduurt, aan de ongeschapen toestand waarin de wereld volgens Genesis niet hoeft te blijven *omdat God voor de mensen een licht doet opgaan*’. Het is een duistere toestand, die voortduurt ‘zolang wij nog zweren bij de zonnegoden, bij goud dat blinkt, bij macht en bezit’. Als het gaat over koningen in het Evangelie, dan gaat het niet over ‘de staatshoofden van zulke ongevaarlijke vaderlandjes als Nederland of Denemarken’, het gaat niet over ‘mensen met puntmutsen en kronen’, het gaat ‘om cultuur en politiek, om *know how* en organisatie, om wetenschap en power, om laboratorium en hoofdkwartier’.

Daar middenin handelt God in deze geboorte. Kerst is dus geen escapisme, ‘geen vlucht in de innerlijkheid, geen inkeer tot de stille dingen, de zachte waarden, moederschap, een lief plaatje van een pril gezin, wat huisdieren erbij’. Het gaat eerder om een ‘woedend verzet tegen de zachte schemerlamp der leugenachtigheid’. Je kunt dat aanvoelen in de Psalmen van deze nacht: Psalm 98, 110, 2: de ijzeren knuppel waarmee de nieuwe koning de oude machten mores leert. Kerstfeest is dus geen hemels valium. Of, in onze termen: geen vaccin tegen malheur. Kerst maakt je niet immuun tegen dingen die sterfelijke schepselen nu eenmaal kunnen overkomen.

In welke wereld vieren wij dit jaar Kerstfeest? Het is niet zo moeilijk om de parallel van Barnard door te trekken: onze wereld is bij uitstek een wereld van macht en bezit, van techniek en *know how*, van verstikkende algoritme-berekeningen en van kennis- en technologie-conglomeraten. Van tovenaarsleerlingen die zomaar een partij groot maken, maar die niet zonder duistere droesem zijn ergens in hun ziel.

Ergens anders zegt Barnard (pp. 932-933):

‘Ik sta stijf van angst voor de opmars van de toverleerlingen, de manipulators, de dolgedraaide doordrammers. Van alle kanten komt het op ons af, de ‘opmars van de wetenschap’ heet het, en het bedreigt ons totaal. Niet alleen door de bewapening, maar ook door wat daar het tegenovergestelde van zou moeten zijn, de kunst die de dood indamt, de geneeskunst. De medische wereld is ook een technologische afdeling geworden, een werelddeel, van de allesomvattende technocratie die zowel de efficiency van het doodmaken als van het levendmaken (en liefst zelf leven maken) onder beheer krijgt. (...) Maar wat mij bij al dit

ziekmakend nieuws (is het nieuw? Of is het ‘de oude slang’, de diabolos vanouds?) nog het meeste terneerslaat is de vereenzaming van wie zich wanhopig tegen dit alles verzet. Zeker er is verontrusting genoeg, bij politiciers, opiniesmeders, voorgangers, kerkleiders, woordvoerders. Maar het dringt niet door tot de kern. Men herkent het kwaad niet in wezen. Ook (en dat is het ergste) de theologen babbelen en kabbelen er spraakwaterend omheen’.

Misschien dat dat, in dit jaar 2020, goede coördinaten zijn voor de Kerstpreken: de goedheid van God en zijn souvereiniteit, de marge als plek van zijn ingrijpen, de aanbidding en de bewondering door mensen, de nacht en de crisis waarin wij leven en de tegenkrachten die ons omgeven, de hoop op God en de hoop op de geboorte van kinderen Gods die midden in deze wereld van en voor eenvoud, vrede en *caritas* willen leven.

[5a] suggesties voor de preek: Kerstnacht

Eenvoud en ergernis

Het kan goed zijn dat we in onze Kerstpreken dit jaar een soort soberheid betrachten. In normale omstandigheden heb ik al het gevoel dat mijn preken op hoogtijdagen te lang duren. Laat staan nu. Met soberheid bedoel ik concentratie. Twee of drie kerngedachten helder uitleggen en uitwerken. En vooral ook: communiceer over de beperkingen die we nu eenmaal met elkaar hebben en met elkaar moeten dragen. Zeg misschien gewoon dat deze preek geen media-performance is en dat jij niet media-geniek bent. Het zijn simpelweg vreemde omstandigheden, het went niet, en misschien kost het moeite je gedachten erbij te houden thuis (en zeg misschien dat je het zelf ook moeilijk communiceren vindt), maar *luister, dit wil ik je zeggen*.

Met soberheid bedoel ik ook een soort afgeschminktheid. De ‘aankleding’ van de diensten is beperkt. Meestal geen levendige kinderprojecten, geen volle kerk, geen atmosferische kracht die ons helpt om toe te leven naar deze hoogtijdagen. En daarnaast zijn we ook allemaal moe. Moe van dit jaar, moe van de extra energie die alles kost, moe van de eenzaamheid, moe van het gekibbel thuis, moe van de meningen. Er is dus allerlei ergernis. Ergernis over maatregelen, over anderen, over de omstandigheden. Je zou die ergernis als brug kunnen gebruiken en ook als ventiel. Benoem het eens gewoon: hardop en helder. Je zou het kunnen koppelen aan een andere ergernis die met Kerst kan optreden. Het gaat in essentie over liefde die jou wil bereiken en redden. Er moet dus iets aan ons gebeuren: wij kunnen onszelf niet verlossen van het kwaad, van de ergernis, van onszelf, wij kunnen onszelf niet gelovig maken. Dat moet God doen. Dat kan je ook geweldig ‘ergeren’: dat dat gesteld wordt, dat je zelf weinig kunt doen, dat je bemind wordt, dat je gevraagd wordt je daaraan over te geven. Het vraagt een soort eenvoud en eerlijkheid, en misschien wel nederigheid die niet zo makkelijk is.

Humilitas: van God en van ons

Misschien dat de context ons ook dichter bij de kern kan brengen. Een brug kan zijn de thematiek van de *humilitas* van God. Er zijn herders in een veld, en die worden in hun doodgewone leven, in de nacht, aangesproken met een evangelie waarin God zich naar hen overbuigt. Zie bij de exegese de accenten van Gods goedheid in Lukas 2. Misschien kun je de hoorders even binnentrekken in die atmosfeer van bewondering? Even als een flashmob iets laten proeven van de goedheid van deze God?

Ik zou dat direct verbinden aan een concreet verhaal. Daarom citeerde ik Esther Maria Magnis. Een mens gestempeld door de dood en door verlies. Dat hoeft niet ontkend te worden in deze

nacht. *Wees gerust, lieve dwaas.* Maar Gods licht is in haar innerlijk doorgedrongen. Er is iets nieuws in haar geboren. Ze spreekt zelfs van een soort *immunititeit*. Er is door God 'een ik' in haar leven gekomen dat niet meer geraakt kan worden door alles wat in dit leven kan gebeuren. Let op: dat is geen immuniteit tegen verdriet en verlies. Die immuniteit bestaat niet. Wie dat belooft, liegt. Maar er is een ander soort onaanraakbaarheid. Dat is 'opnieuw geboren worden', verbonden zijn met God, vanuit God, door Jezus Christus die in deze nacht geboren wordt.

Zo'n lijn raakt ook aan de eenvoud en *humilitas* in onszelf. Kunnen wij zo eenvoudig worden dat we dit aanvaarden en geloven? Of komt, juist als we dit aanbod van liefde horen, iets van ons snobisme naar boven, onze scepsis, ons onvermogen te geloven, onze onaanraakbaarheid of zelfs *immunititeit voor God*? Wat gebeurt er in jou, als deze liefde op je afkomt? Is ons hart onvrij? Kun je je nog eens mee laten nemen door die haast van de herders, door hun openheid? De *speed* waarmee ze naar de stal gaan, is niet vanuit een soort gejaagdheid zoals wij die kennen. De gejaagdheid van hun leven verdwijnt juist, doordat ze doorkrijgen hoezeer hier liefde en genade voorhanden zijn. Lees ook de column nog eens van Welmoed Vlieger, haar Kierkegaardiaanse gedachten over vertraging en stilte.

Inwijding in verlossing

Je zou ook de verlossingsgedachten die we ontwikkeld hebben in dit project, kunnen toepassen op het hervinden van de vreugde om God. Midden in de nacht, in een verstikkend regime, wordt in de marge een kind geboren. Het begint klein. Verlossing begint klein. God glipt ongezien de geschiedenis binnen. Zoals soms zomaar een gedachte ons duister breekt, onze hoogmoed opent, ons de smaak geeft van een ander leven.

In de verlossing heeft God de regie: God die doorzet en doordrukt, die ook in deze nacht in ons door wil drukken. En dat allemaal vanwege zijn trouw aan de belofte. God die ook zo de geschiedenis tot zijn doel zal brengen: op een verborgen, vreemde manier. Dat is voor ons onnavolgbaar en onzichtbaar. Maar door de wonderlijke geschiedenis van Lukas 2 leer je erop te vertrouwen dat God weliswaar marginaal lijkt te werken, maar toch werkt.

Ontgiftiging

En dan ook: Wat treft God allemaal in je aan als Hij aandringt? Welke weerstand, welke leegte achter de dingen, welke schaamte? Juist hier kun je ook recht doen aan wat er allemaal in ons woelt. Juist zo kun je ook het eigene van deze God uitleggen. Het gaat over een God die daar wil komen, wiens *humilitas* zo is dat geen leven Hem te schuldig of te schamel is. *Lieve dwaas*, durf je dat je te laten gezeggen, in deze nacht? Misschien een verhaal als van dat ZMLK-meisje, en de vreugde van haar mee mogen doen? Maar misschien ook een contrastvraag: Wat is het eigenlijk waarvan jij nodig verlost moet worden of wilt worden? Je wilt daarmee toch niet blijven zitten? Juist al die dingen verstikken de vreugde in je. Denk nog eens aan de ontgiftiging waar Pieter Versloot over sprak: welk gif wil nog uit jou loskomen? Zodat er ook veel meer innerlijke vrijheid komt, en ruimte voor vreugde? Zou een mooie denk vraag zijn, voor als je straks nog even doorpraat thuis: *Waar zou jij dan van verlost willen worden*? Of, breder: Als jij nu rondkijkt in onze wereld, waarin ligt volgens jou de grootste nood? Misschen dat we God op deze avond aanroepen over de nood? En misschien dat we ook wat praten over wat dat voor ons betekent?

Wachten op morgen

Daar zou ik geloof ik mee eindigen. Met zulke vragen. Wat mij betreft is de Kerstnachtdienst een soort preparatie. Een vorobereiding op het grote feest, dat we morgen gaan vieren. Het is op de drempel van Advent en Kerst. Misschien daarom juist wel mooi om met zulke *discerning questions* te eindigen. Vragen die je uitnodigen de reis naar binnen te maken, en toe te leven naar de vreugde van het Feest dat we morgen met heel de *oecumene* vieren.

[5b] suggesties voor de preek: Kerstmorgen

Vitaliteit

Op de hoogtijdagen betreden we de heilige ruimte van het geloof. Normaal gesproken zit er iets van zindering in die dagen: de muziek, de gemeente, de focus, de aanbidding. We verzamelen ons en zingen *Ere zij God*. Het is mooi als op deze dagen iets van de vitaliteit van het geloof doorklinkt. Kijk uit voor de kinderbijbeltoon. Kijk uit met opnieuw een hervertelling van het verhaal dat echt iedereen kent. Focus op twee, drie thema's en werk die uit.

Verlossers en verlossende woorden

In de eerste bijdrage van onze preekserie, schreef ds. Barbara Lamain over het zwijgen van Zacharias. Hij was als priester geprepareerd om dienst te doen, om te geloven en om te spreken. Maar op het beslissende moment overvalt ongeloof hem. 'Op beesslissende momenten blijkt wie verlossende woorden spreekt en wie niet'. Dat brengt bij de focus: God handelt, God spreekt, God krijgt de eer. Misschien is het gelijk een link naar het kritische: Ook in onze tijd zijn er zoveel mensen die menen verlossende woorden of daden te kunnen spreken (zoals politici, beleidsmakers of (medische) wetenschappers. 2020, en zeker de laatste maanden ervan, is vol lawaai van mensen die verlossing beloven of menen een verlosser te zijn. En steeds weer merken we dat we daar onze hoop op zetten. De christelijke gemeente zegt: 'Heer onze God, andere heren hebben over ons geheerst, door U alleen gedenken wij Uw Naam' (Jes. 26. 13).

Er is alle reden voor een korte, vrolijke doxologie ergens in de Kerstpreek (en door heel de liturgie).

Liefde

Misschien dat je daarna gelijk naar een vitale kern in het christelijk geloof gaat. Dit feest gaat over de liefde van God. Liefde in een heel bijzondere gestalte: *Gottes Karriere nach unten*. In dit feest treedt Gods liefde naar buiten. Zo is God. Hij heeft genoeg aan zichzelf, maar juist in het naar buiten treden met zijn liefde is Hij zichzelf. En: hoe wij eraan toe zijn (namelijk onverlost), dat houdt God innerlijk bezig.

Mooi om een voorbeeldverhaal van liefde te vertellen in de trant van het evangelie. Kierkegaard, bijvoorbeeld, vertelde het verhaal van een koning die verliefd was op een straatmeisje dat bedelde. Maar hij was bang dat ze zich ingemakkelijk zou voelen, wanneer hij haar uitnodigde in het paleis. Ze zou zich schamen, ongemakkelijk voelen, wegvluchten. Daarom deed de koning afstand van zijn macht en welvaart, en werd een straatjongen. Want, zegt Kierkegaard, de liefde wil niet de geliefde veranderen, maar door de liefde verander je zelf. Zo wordt God mens, en zo komt Hij dichtbij. Hij schrikt je niet af, niemand hoeft zich vanmorgen ongemakkelijk te voelen, of te min. God wordt een zuigeling in ons midden, hopen dat iemand Hem in zijn of haar armen neemt.

Liefde, slijtage en versleten woorden

In zijn bijdrage aan het preekvoorbereidingsproject schreef dr. Wim Dekker over de moeite die veel mensen vandaag hebben met transcendentie, met een God die vanuit de hemel in zou grijpen op aarde. Mensen zijn vandaag in het bijzonder raakbaar voor het immanente. Ik denk dat we niet zonder transcendentie kunnen, maar ik kan me voorstellen dat je in de preek die uitdaging opneemt. Mede daarom ben ik zo gefascineerd door de moederlijke beelden die we bespreken. De geboortegeschiedenis, Gods zoon die een moeder krijgt, het opnieuw geboren

worden van mensen in het contact met Jezus, Paulus die als een moeder bezorgd is over het 'geboren worden van Christus' in gemeenteleden.

Je zou bijvoorbeeld kunnen spreken over de slijtage van de liefde. Iedereen in de kerk die echt liefheeft, weet ook dat je aan liefde slijt. Het is meer geven dan nemen. Het is incasseren. Het is ook pijn opdoen door een ander. Klinkt wat vreemd, maar ik denk dat mensen het herkennen: de liefde verslijt je ook.

Maria Magnis vertelt daar een prachtig voorbeeld over: Ik ben moeder: soms denk ik dat moeder-zijn je dicht brengt bij wie Christus is. Kinderen zijn je eigen bloed, ze groeien op en je laat je door hen veranderen. Je kleren komen onder de vlekken, je lichaam verliest zijn vorm, alles wordt rommeliger. Zo heeft Christus het verdragen dat Hij door ons bevlekt werd, dat onze zonden in zijn lichaam werden ingekerfd aan het kruis.

Zo kun je misschien Gods liefde verbinden met de menswording, (die een ontleding is voor Hem, een verwondbaar worden). Het is uit liefde, pure liefde, maar het is een liefde die Hem zal verslijten. Tot op de draad versleten zal Hij sterven aan een kruis. Hij sterft vanwege de liefde voor zondige mensen, die Hem verslijten. In zekere zin is Paulus juist dan een gestalte van Christus, wanneer hij slijt aan de gemeentes die hij dient (en vermaant en terugroept). Liefde maakt verwondbaar. Je zou zelfs kunnen zeggen: deze Kerstpreek is een toespraak met versleten woorden. Ze zijn oud, bekend en soms zelfs tot een cliché gemaakt. Ze zijn ook weersproken of afgewezen. Jij, lieve dwaas, kunt er om lachen. Maar meer dan deze versleten woorden heb ik niet: 'God is in Christus mens geworden om ons te verlossen van de zonde, van de schuld en van de dood. En van de duivel. In jou kan iets nieuws geboren worden, dat onaanraakbaar is, voor de dood en de duivel. Kun je tot de eenvoud komen om dat te geloven?'

Openbaar worden van de kinderen Gods

Dit heeft een affectieve en bevindelijke kant. Maar in de brieven van Paulus, Petrus en Johannes blijkt dit een enorme kracht te hebben. Als Christus gestalte krijgt in de gemeente, als Hij in de gemeente een thuis vindt, dan gebeurt daar iets werkelijks. Dan veranderen mensen: ze krijgen de smaak van de humilitas te pakken en van de eenvoud. Liefde wordt een grote factor. 'Ik' leef minder, 'Hij' wordt sterker in mij. Een proces van ontgiftiging.

Je kunt dit verbinden met het concrete leven. Gods verlossing van mensen wil gestalte krijgen in 'small gestures' door concrete mensen. Dat raakt ook aan onze crisis. Diep beseffen we het wankele evenwicht van onze samenleving en van ons eigen leven. Diep zien we ook dat het tijd is dat mensen opstaan, dat openbaar wordt wie kinderen Gods zijn, en wie niet. Durf je jezelf te laten inschakelen in de werking van deze God in deze wereld: in aanbidding, in intensivering van je gebed, in jouw 'small gesture' vandaag aan iemand met wie je leeft, of morgen? In een leven dat niet vasthoudt aan de goden van deze eeuw (W.Barnard en T.S.Eliot), maar dat ook een tegenkracht vormt? Dat is niet per sé heldendom. Het is eerder vorm durven geven aan verwondbare liefde, die je wellicht ook zal verslijten.

Voorbij de polarisatie: Onze wereld is Gods wereld

Het 'outgoing' karakter van God in de menswording van de Zoon, zegt iets over onze wereld. Dat is Gods wereld. En de mensen waar wij mee leven zijn Gods mensen. Door Kerst komt er een nieuwe glans over de schepping, over de mensen, over de samenleving. Ook iets van een belofte. Het gaat God om concrete mensen, om de dieren en het bos, om je oma, om een schoolkameraad en om de migrant. Misschien zegt het ook iets in onze gepolariseerde tijden. Hannah Arendt schreef dat achter politiek geradicaliseerde fanatici bijna altijd eenzaamheid en geestelijke leegte schuilgaat. Dat zou weleens voor onze schreeuwerige tijd kunnen gelden: dat achter lawaai en polarisatie, eenzaamheid en geestelijke leegte schuilgaat. Voor de christelijke

gemeente een aansporing om niet mee te doen met polarisatie en fanatisme, maar om te leven uit het Christusfeest. Want voor deze mensen, en voor onze wereld, wilde God mens worden.

[6] Liturgische suggesties

- Psalm 2, Psalm 98, Psalm 115, Psalm 149, Psalm 150
- Altijd raadzaam om een paar Kerst-evergreens in de liturgie op te nemen.
- Los daarvan, een aantal suggesties:
  - Laat komen Heer uw rijk *Liedboek der kerken* 294,
  - hoogt' en diepte looft nu God, *Liedboek der kerken* 461
  - Jezus hoe vertrouwd en goed, *LvdK* 446
- Ik wandel in gedachten, *NLB* 480
- Komt ons in diepe nacht ter ore, *NLB* 489
- Wij staan aan een kribbe, *NLB* 503
- Klarlichte nacht, *NLB* 508
- God biedt u nu zijn vrede aan *Weerklank* 120
- Wij zingen Vader, U ter eer, *Weerklank* 75
- In de nacht gekomen, *Zingende Gezegend* 121
- Uit het duister komen wij, *Zingende Gezegend* 130
- Wij trekken in een lange stoet, *NLB* 506, *Zingende Gezegend* 136
- Al wie dolend in het donker, *Hemelhoog* 122
- Als je veel van iemand houdt, *Hemelhoog* 125

De onverdraaglijke vertwijfeling achter het oorverdovende kabaal Column Welmoed Vlieger (Trouw 1 december)

Afgelopen zondag is de Adventstijd begonnen, een tijd die ooit aanving met een licht, een bericht, ergens op een verlaten veld met een paar eenvoudige herders die nietsvermoedend op hun schapen pasten. Aan die gebeurtenis moest ik denken toen afgelopen week weer een explosie aan nieuwsberichten onze media overspoelde, in dit geval rond de ineenstorting van Forum voor Democratie.

Ik vraag me af: hoe is het mogelijk dat de ondergang van een inmiddels marginale partij het hele land kan gijzelen? Nu is het Forum voor Democratie, eerder was het een tweet van Trump of een bruiloft van een minister in coronatijd. Achter de aandachttrekkende hypes vinden intussen cruciale gebeurtenissen plaats. In dit geval waren dat de verhoren van ambtenaren en (voormalige) bestuurders in het inmiddels beruchte toeslagenschandaal, dat direct raakt aan het fundament van onze democratie. Op andere momenten zijn het beslissingen over hervormingen in de zorg, van de EU of rond het klimaat, terwijl niemand goed lijkt op te letten.

Het onderscheid tussen waarheid en onwaarheid

Voor mijn proefschrift ben ik veel met Kierkegaard bezig, dus u moet me maar niet kwalijk nemen dat ik hem er ook in deze column weer bij haal. Wat Kierkegaard bezighield is hoe de anonimiteit uit het niets een 'publieke opinie' kan scheppen en mensen kan manipuleren tot 'massa'. Kenmerkend voor de massa is dat het geen oog heeft voor het onderscheid tussen waarheid en onwaarheid. Voor waarheid is 'voorafgaande kennis vereist, discipline, onthouding, zelfverloochening, geduldige arbeid'. Kom daar maar eens mee aan, in deze tijd van sociale media, van snelle oneliners die voor visies doorgaan.

Steeds legt Kierkegaard hier de nadruk op: rust en stilte om te kunnen ontvangen, in plaats van drukte en turbulentie waarmee men de eigen kwetsbaarheid met decibels van aandacht overschreeuwt. Achter dit oorverdovende kabaal gaat niet zelden een onverdraaglijke vertwijfeling schuil.

Een kosmische klaroenstoot

Dan de verlaten velden met herders. Een boodschap die zijn weerga nooit meer heeft gekend: in de gestalte van een mens, een van ons, reikt God ons de hand. Je zou een wereldwijde en kosmische klaroenstoot verwachten, engelenkoren die de hele wereld omspannen. Advent is immers een tijd van verwachting, van uitzien naar het moment waarop – zoals C.S. Lewis het ooit verwoordde – *'the son of God became a man to enable men to become sons of God'*.

Ja, er waren koren van engelen. Maar de reikwijdte van het geweldige toneel was bewust beperkt, slechts te horen voor een paar verdwaalde herders ergens ver weg in de steppen. Alsof het 'Weihnachtsoratorium' opgevoerd wordt in een sloppenwijk. Een ster was er ook aan het firmament, groots aanwezig in het heelal. Slechts een drietal verdwaasde, wereldvreemde wijzen viel het op. De grootste boodschap ooit in deze wereld kwam zonder tumult.

Het vond plaats in stilte, ook al juichte de hemel. Ook in die tijd trokken schandalen en praatjes aan het hof de aandacht. Vergeten praatjes en vergeten nieuwtjes. De geboorte van dit kind bepaalde de geschiedenis van de wereld. Deze ontmoeting deed en doet de werkelijkheid van alledag negentig graden draaien en schenkt overvloed. Door deze ontmoeting leren wij immers onszelf kennen, leren we de duisternis kennen. Maar de vreugde van het licht is niet meer te verdrijven. Door alle lawaai heen, hebben die bescheiden herders van weleer nog steeds de meeste zeggingskracht.